

ШИФР «АГРАРНИЙ СЕКТОР»

**НАУКОВА РОБОТА
НА ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КОНКУРС
СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ РОБІТ
ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ІНКЛЮЗІЇ НА ТЕМУ: «ІНКЛЮЗІЯ
АГРОБІЗНЕСУ»**

2024

Анотація: *В науковій роботі проаналізовано поточний стан інвестиційної підтримки інклюзивного розвитку суб'єктів агробізнесу, окреслено основні виклики та перешкоди, що сповільнюють розвиток інклюзивних процесів у сільському господарстві, визначено переваги інклюзивних моделей розвитку агробізнесу. Враховуючи особливості та тенденції розвитку аграрного сектору в економіці України, вітчизняне сільське господарство можна визначити як один з найбільш стабільних видів економічної діяльності, що забезпечує передумови для майбутнього відродження національної економіки.*

Ключові слова: *агробізнес, інклюзивний розвиток, сільські території, аграрний сектор, сталий розвиток, економіка.*

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОСТІ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ	6
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕВАГИ ІНКЛЮЗИВНИХ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....	10
РОЗДІЛ 3. ПОТОЧНИЙ СТАН ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ	15
ВИСНОВКИ.....	23
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:	25

ВСТУП

Актуальність теми дослідження Аграрний сектор відіграє важливу роль в економіці України і є основою для розвитку інших видів економічної діяльності. Водночас, вітчизняне сільське господарство вже багато років потерпає від серйозних соціально-економічних проблем, що уповільнюють його розвиток та обмежують його потенціал.

Фінансово-економічна криза звела нанівець багаторічний економічний і соціальний прогрес та показала структурні недоліки світової економіки в цілому та України зокрема. Світова економіка стає все більш взаємопов'язаною, а конкуренція з розвиненими країнами та країнами з перехідною економікою посилюється. На тлі значного економічного спаду, спричиненого глобальною кризою та військовим конфліктом, питання економічного зростання в Україні стало надзвичайно важливим. Без економічного зростання неможливо подолати бідність та надійно підвищити рівень життя населення, особливо сільського. Економічне зростання має бути соціально орієнтованим, інклюзивним та стійким. Україна має відійти від моделі розвитку сільських територій, де конкурентні переваги в основному отримуються за рахунок використання природних ресурсів, до інклюзивної моделі, яка надає пріоритет зростанню робочих місць, збереженню енергетичних та інших природних ресурсів, технологічному капіталу та інноваційному управлінню.

Теоретичними основами дослідження є – теорії соціальної стратифікації, нерівності, соціальної мобільності, теорії економічного зростання, розвитку сільського господарства, концепції інклюзивного розвитку.

Метою роботи є – вивчення інклюзивних бізнес моделей у аграрному секторі та обґрунтування сприятливих передумов підвищення рівня інклюзивності розвитку сільського господарства і сільських територій.

Досягнення окресленої мети викликало необхідність розв'язання таких завдань як: дослідження сучасного стану розвитку сільського господарства в Україні, визначення основних викликів та перешкоди, що сповільнюють

розвиток інклюзивних процесів у аграрному бізнесі, аналіз поточний стан інвестиційної підтримки інклюзивного розвитку суб'єктів агробізнесу.

Об'єктом дослідження є аграрний бізнес України.

Предметом дослідження є інклюзивний розвиток агробізнесу в Україні.

Використана методика дослідження: порівняльний аналіз, аналіз статистичних даних, аналіз наукової літератури, експертні оцінки.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані під час наукового дослідження результати доведені до рівня рекомендацій, що можуть бути корисними для аграрних підприємств при розробці та впровадженні інклюзивних бізнес-моделей, державних органів для розробки політики та програм з підтримки інклюзивного аграрного сектору, дослідників задля подальшого вивчення інклюзії в аграрному секторі.

РОЗДІЛ 1. ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОСТІ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

На всіх етапах економічного розвитку аграрний сектор формував основу національної економіки України та визначав основні доміанти її стратегічного розвитку, а саме засади продовольчої та національної безпеки, експортний потенціал та макроекономічні показники платіжного балансу. Протягом останніх років сільське господарство стабільно демонструє найвищу рентабельність. Водночас розвиток аграрного сектору та сільських територій України традиційно супроводжується низкою проблем, які в сукупності створюють вкрай негативний вплив на потенційні можливості, ресурси, доходи та якість життя сільського населення по відношенню до міського, поглиблюють проблеми соціальної несправедливості та порушують соціальну стабільність. Ці негативні тенденції можна подолати, запровадивши інклюзивні принципи економічного зростання в сільському господарстві та сільських територіях.

Сьогодні інклюзивний бізнес у всьому світі розвивається на основі соціально-економічної піраміди, в фундаменті якої лежать люди з невисокими доходами (покупці та споживачі). Забезпечуючи масштабне виробництво товарів і послуг на комерційно вигідній основі, інклюзивний бізнес сприяє формуванню сприятливої бізнес-екосистеми, яка відповідає інтересам усіх учасників процесу [1].

Дослідження науково-теоретичних трактувань сутності та змісту дефініції "інклюзивний розвиток" вітчизняними та зарубіжними науковцями дозволило виокремити сукупність спільних характеристик, притаманних цьому процесу:

- 1) формування додаткових можливостей і перспектив діяльності, пов'язаних з удосконаленням механізмів розподілу ресурсів та результатів діяльності в аграрній сфері [2];

- 2) домінування соціальних принципів у системі господарських відносин на всіх рівнях управління та отримання доходів [3];

- 3) наявність багатofакторності і комплиментарності складових реалізації процесів інклюзивного розвитку;

4) рівність можливостей і пропорційність результатів діяльності всіх членів суспільства (населення сільських територій) [4];

5) єдність цілей та інтересів, можливостей і відповідальності всіх учасників процесу інклюзивного розвитку сільського господарства і сільських територій;

Трансформація підходів до суспільного виробництва та управління суспільним життям як на глобальному, так і на локальному рівні призвела до розширення бази факторів, що забезпечують темпи та якість інклюзивного розвитку. Якщо на ранніх етапах формування та впровадження концепції важливими чинниками інклюзивного розвитку вважалися людський фактор, умови макроекономічної стабільності державного устрою та інституційні зміни в економічній структурі [5], то сьогодні цей перелік доповнюється принципами сталого розвитку, високої інноваційної активності та діджиталізації соціально-економічних відносин.

Сучасний інклюзивний бізнес у світі сприяє боротьбі з бідністю, розширюючи ринки збуту та вирішуючи глобальні проблеми суспільства. Водночас масштаби соціально-економічних перетворень приносять комерційну вигоду інвесторам та сприяють економічному зростанню. З огляду на загально визнані цілі сталого розвитку, інклюзивний бізнес стає ефективним засобом досягнення поставлених задач [6].

Виклики та загрози факторів бізнес-середовища у відкритій соціально-економічній системі наразі зумовлюють практичні труднощі, пов'язані з розбудовою моделей інклюзивного економічного зростання в агробізнесі: 3) традиційно низький рівень заробітної плати найманого персоналу і доходів мешканців сільських територій у порівнянні з іншими видами економічної діяльності; 1) недосконалий інституційний механізм регуляторного забезпечення структурних трансформацій агросектору і сільських територій; 4) криза розвитку соціальної інфраструктури села, обмежені можливості доступу сільського населення до якісних і доступних послуг у сфері освіти, охорони здоров'я, відпочинку, задоволення інших матеріальних і нематеріальних

потреб; 2) традиційно низький рівень фінансового забезпечення та підтримки розвитку сільських територій, зокрема, за умов акумулювання витрат на утриманні і розвиток сільських територій на баланси територіальних громад; 5) зниження загального рівня добробуту і якості життя населення сільських територій протягом останніх років; 7) обмеженість можливостей активної участі селян у політичному, суспільному та громадському житті регіонів та країни в цілому; 6) відсутність ефективного механізму забезпечення реалізації права селян на землю [7].

Системний аналіз ключових індикаторів соціально-економічної інклюзії в аграрному секторі та сільській місцевості показує, що найбільш проблемними тенденціями є: нерівномірність формування та розподілу доходів у сільському господарстві; можливостях зайнятості мешканців сільських територій та доступу до умов гідної оплати праці; структурні диспропорції та зростання частки неформальної зайнятості в сільській місцевості; нерівномірність розподілу чистого фінансового результату в аграрному секторі підприємств та домогосподарствах; обмеженості можливостей соціалізації мешканців села внаслідок низьким темпів цифровізації сільських територій [8].

Формування інноваційних бізнес-моделей, що пов'язують агробізнес, сільські території та соціальні цілі, є необхідною умовою для вирішення проблем інклюзивного розвитку аграрного сектору України. Інституційною основою такої моделі має стати механізм державно-партнерських відносин та впровадження ефективних бізнес-стимулів у його практичних аспектах. Модель інклюзивного агробізнесу стратегічно орієнтована на забезпечення та підвищення рівня інклюзивної ділової активності в контексті глобальної ініціативи щодо сталого розвитку агробізнесу та сільських громад. Результатом цього є задоволення інтересів для власників агробізнесу та мешканців міських громад [5].

Внутрішні інструменти впровадження інклюзивних бізнес-моделей агробізнесу мають доповнюватися інституційними інструментами – національною, галузевою та регіональною політикою управління. До таких

інструментів належать навчання бізнес-лідерів для просування моделі на практиці, створення спеціалізованих регуляторних органів (координаційних центрів, консультацій тощо), інформаційна підтримка для просування інклюзивних бізнес-моделей, фінансові інструменти за підтримки держави (фіскальні пільги, страхування кредитів, страхування інвестицій, субсидії), підтримка страхування інвестицій, субсидії), підтримка у розробці соціальних програм (наприклад, подолання безробіття та бідності), а також ув'язка інклюзивного розвитку з концепціями сталого розвитку та соціальної відповідальності.

РОЗДІЛ 2. ПЕРЕВАГИ ІНКЛЮЗИВНИХ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Сільське господарство відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки та досягненні глобальних і національних цілей сталого розвитку. Підвищення ефективності агробізнесу з одночасним збалансуванням інтересів усіх зацікавлених сторін у навколишньому середовищі та сільськогосподарському процесі є запорукою підвищення добробуту сільського населення та основою для покращення якості життя людей. Для того, щоб врахувати та задовольнити інтереси всіх учасників та представників агробізнесу, традиційні моделі повинні бути модифіковані на основі забезпечення справедливого розподілу ризиків, можливостей та винагород, а ціннісна пропозиція повинна бути привабливою для всіх. У нинішніх економічних умовах створення таких нових моделей лежить у площині інклюзивного агробізнесу.

Інклюзивний агробізнес можна охарактеризувати як свідоме формування базових бізнес-процесів в аграрному та продовольчому секторі, які відповідають інтересам і потребам усіх його представників та створюють справедливу цінність для всіх. Сільське господарство є основою української економіки і демонструє ознаки сталого та ефективного розвитку, незважаючи на традиційні серйозні соціально-економічні проблеми та сучасні значні виклики і загрози. У перспективі агропродовольчий сектор може стати основним чинником відновлення національної економіки, отримати міжнародні конкурентні переваги та можливості для подальшої інтеграції в європейський економічний простір. Вирішенню цих завдань сприятиме пошук ефективних інклюзивних моделей подальшого розвитку вітчизняного сільського господарства та обґрунтування механізмів їх реалізації на практиці [9].

Розуміння необхідності досягнення цілей сталого розвитку та продовольчої безпеки зумовить позитивну появу нових ініціатив, спрямованих на досягнення інклюзивного розвитку агропродовольчого сектору у провідних країнах світу. Інклюзивна модель розвитку агробізнесу буде спрямована на всі

рівні та елементи агропродовольчої системи шляхом підвищення продуктивності малих фермерських господарств, забезпечення рівного доступу до інформації, ресурсів та ринків, розширення можливостей для кооперації та отримання справедливих доходів незалежно від розміру та потенціалу сільськогосподарських товаровиробників.

FAO описує інклюзивну бізнес-модель як форму організації господарської діяльності, засновану на принципі взаємної вигоди між бідними фермерами та бізнес-спільнотою, що має на меті збалансувати економічні інтереси та цілі справедливості [10].

Інклюзивні моделі агробізнесу мають бути спрямовані на розбудову потенціалу для сталого розвитку сільського господарства та сільських територій шляхом створення умов рівності, справедливості та економічної доцільності участі всіх без виключення учасників агропродовольчих ланцюгів вартості.

Наразі існує низка інституційних ініціатив, спрямованих на пошук та використання більш інклюзивних методів та форм ведення агробізнесу, які реалізуються за участі міжнародних організацій, державних установ, агрокомпаній тощо. Ці ініціативи включають цільові галузеві програми розвитку, інклюзивні стандарти та вимоги, інструменти державно-приватного партнерства, мережі знань та цифрові сервіси для доступу до бізнес-інформації та ресурсів. Вони формують передумови для отримання стратегічних переваг для агробізнесу через реалізацію принципу інклюзивності (рисунок 2.1.).

ПЕРЕВАГИ ІНКЛЮЗИВНИХ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ

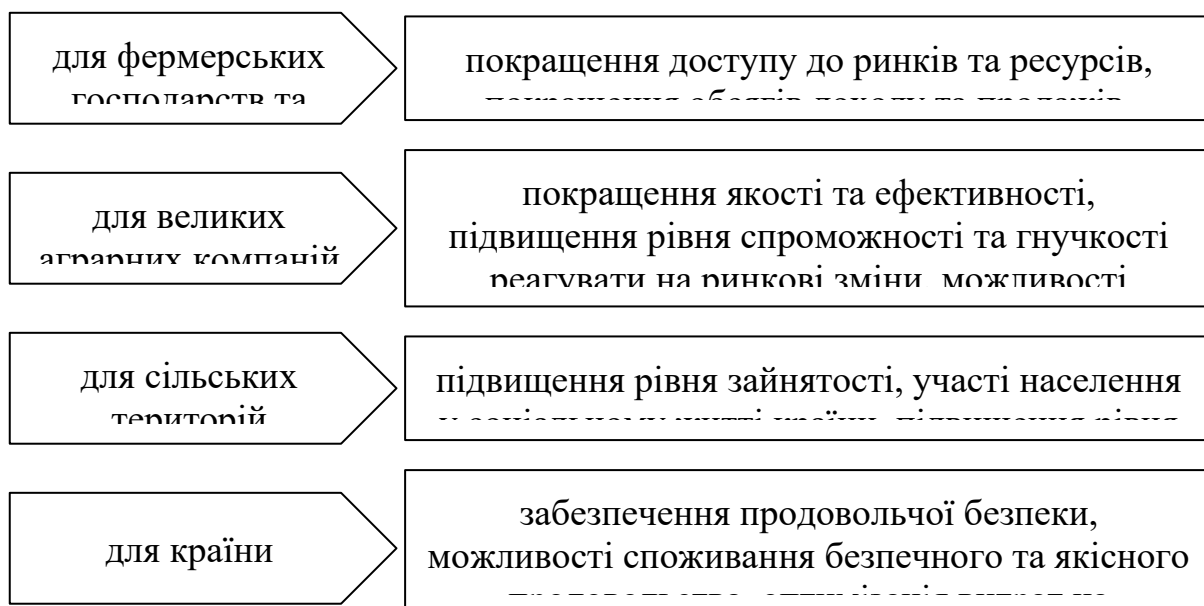

Рисунок 2.1. Переваги інклюзивних моделей агробізнесу

Джерело: сформоване на основі [11].

Сьогодні впровадження інклюзивної аграрної бізнес-моделі стикається з багатьма викликами та обмеженнями, основними з яких є: обмеженість інформаційних потоків та комунікацій між дрібними товаровиробниками; великі території їх розміщення, що ускладнює логістику та механізми їх кооперації і взаємодії, складність отримання ефекту масштабу від виробництва і господарської діяльності; нестача обсягу інклюзивного аграрного інвестування; високі індивідуальні ризики, пов'язані з комерціалізацією агробрендів; монополізм регіональних та місцевих ринкових агросистем; обмеженість у ресурсному потенціалі, зокрема, фінансових ресурсах більшості малих та середніх фермерів і агрокомпаній [12].

Дослідження вітчизняної та зарубіжної практики реалізації інклюзивних моделей агробізнесу дозволили визначити, що у якості основних життєздатних їх форм можуть виступати:

1) Державно-приватне партнерство – модель організації інклюзивного агробізнесу, за якою державні установи взаємодіють з приватним капіталом

(агровиробникам) на засадах розподілу спільного ризику та об'єднання інституційно-фінансових і управлінських можливостей;

2) Моделі контрактного фермерства – ґрунтуються на механізмі договірних партнерських відносин між крупними агрокомпаніями та дрібними фермерськими господарствами та ОСГ. Відповідно до таких домовленостей агрокомпанія надає сільгоспвиробникам доступ до використання виробничих ресурсів, інформації, логістичних ланцюгів, забезпечує консультативну та дорадчу підтримку, технічно-сервісну підтримку ресурсів. Основними зобов'язанням дрібних сільгоспвиробників є постачання агрокомпанії визначених обсягів якісної сільськогосподарської продукції;

3) Сільськогосподарські кооперативи, організації та їх групові форми – форми самоорганізації дрібних сільгоспвиробників для спрощення доступу до ринків ресурсів і капіталу та нарощування фінансового-організаційного потенціалу координації їх використання;

4) Мікрофранчайзинг – модель, яка передбачає продаж діючих моделей агробізнесу, що дозволяє новим власникам та учасникам отримувати вигоду від відомості агробрендів, діючих ланцюгів постачання ресурсів, реалізації продукції і створення агровартості;

5) Інклюзивні моделі соціального фермерства – передбачають більш соціальний контекст залучення до партнерських відносин окремих маргінальних груп та сільських спільнот (жінок, молоді, населення з низьким рівнем доходів, людей з обмеженими можливостями тощо). Такі групи залучаються до агробізнесу як специфічний актив, який спроможний створювати соціально-економічні цінності, сприяти підвищенню економічної життєздатності сільських територій та рівня життя сільського населення.

Для досягнення своєї основної мети – сприяння сталому розвитку сільського господарства та сільських територій шляхом подолання існуючих та потенційних інклюзивних розривів в аграрному секторі, інклюзивна модель агробізнесу повинна вирішити одну з ключових проблем – покращення фінансування сільськогосподарських виробників. Забезпечення фінансової

інклюзії є передумовою для вирішення всіх інших завдань, пов'язаних з інклюзивним розвитком агробізнесу та сільських територій. Покращення доступу до всіх видів ресурсів та збільшення потенціалу сільськогосподарських ресурсів вимагає фінансової інклюзії сільськогосподарських виробників. Фінансова інклюзія означає, що всі учасники агропродовольчого виробничо-збутового ланцюга мають рівний і справедливий доступ до стійких фінансових продуктів і послуг, необхідних для сільськогосподарських процесів. Забезпечення принципу фінансової достатності є важливим аспектом вирішення завдання сталого розвитку національної економіки та досягнення соціально-економічної інклюзії в аграрному секторі України [13].

Створення передумов для фінансової інклюзії агробізнесу є складним і відповідальним процесом, який вимагає розробки комплексних регіональних і галузевих стратегій та координації національної фінансової політики і механізмів фінансової системи з урахуванням пріоритетів сталого розвитку аграрного сектору та сільських територій. Інституційні механізми мають бути доповнені ефективними інструментами залучення та поєднання державного і приватного капіталу, що ґрунтуються на глибокому розумінні та визнанні довгострокової цінності інклюзивного та сталого розвитку і необхідності підвищення добробуту сільського населення в цілому по країні. У найближчому майбутньому цифрові інструменти та послуги, фінансові інновації, фінансова освіта та знання можуть стати ключовими інструментами підвищення інклюзивності фінансових продуктів та послуг для агробізнесу [14].

РОЗДІЛ 3. ПОТОЧНИЙ СТАН ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ

Досягнення цілей сталого сільського господарства в Україні вимагає відповідального управління сільським господарством та ведення агробізнесу, поширення енерго- та ресурсозберігаючих технологій виробництва, посилення розвитку циркулярних процесів та подолання розриву в інклюзивності, що існує між міським та сільським населенням. Екологічна, соціально-економічна, гендерна та культурна інклюзія сьогодні є ключовими викликами на шляху трансформації агробізнесу та сільських територій у моделі сталого розвитку. Вирішення цих проблем вимагає збільшення потоку соціально відповідальних та інклюзивних інвестицій у вітчизняне сільське господарство. Саме інвестиції формують передумови для забезпечення багатофункціональної інклюзії, справедливості та рівності, що є основою для досягнення цілей сталого розвитку аграрного сектору та вітчизняної економіки в цілому [15].

Сільське господарство є традиційним видом економічної діяльності в Україні та забезпечує стабільне функціонування навіть в умовах військового конфлікту, що триває в Україні. На аграрний сектор припадає значна частина загальних ресурсів економіки країни, а аграрний бізнес протягом багатьох років є одним з найприбутковіших видів бізнесу. Водночас, соціально-економічні, політичні та екологічні диспропорції є найбільшими в Україні саме в сільському господарстві та сільській місцевості. Заробітна плата в сільському господарстві традиційно є однією з найнижчих в Україні (12 287 грн.), що на 30% нижче середнього показника по економіці [16]. Приблизно третина сільських домогосподарств не мають доступу до Інтернету, що значно зменшує їхній потенціал для участі в соціальному, культурному та політичному житті країни. Загалом, середній дохід домогосподарств у сільській місцевості на 25% нижчий, ніж у містах, і до війни становив 424 долари США на місяць.

Подолання існуючого комплексного розриву неможливе без інвестицій у розвиток сільського господарства та сільських територій. Враховуючи вкрай обмежений фінансовий потенціал України, основний інвестиційний тягар має лягти на плечі соціально відповідального агробізнесу. Основною мотивацією для інклюзивного інвестування агробізнесу в сільськогосподарське виробництво та розвиток сільських територій має стати досягнення стратегічних конкурентних переваг на основі сталого розвитку агробізнесу та сільських територій і реалізації інтересів усіх учасників суспільних та аграрних процесів [17].

Інвестиційне забезпечення агробізнесу та сільських територій характеризується складними тенденціями нестабільності інвестиційного процесу та зниженням інвестиційної привабливості сільського господарства. Негативний вплив мають наявність незавершеної спеціалізованої інфраструктури, обмежені фінансові та інвестиційні можливості національних донорів, у тому числі державних, політична та макроекономічна нестабільність, пандемія та невизначеність щодо механізму завершення земельної реформи. У структурі джерел фінансування активів сільськогосподарських підприємств власний капітал становить 49-54%. Частка довгострокової заборгованості, яка є джерелом капітальних інвестицій та розширення і відтворення сільськогосподарського виробництва, протягом останніх років коливається в межах 4-9% [16]. Таким чином, самофінансування залишається основним джерелом фінансування агробізнесу. Незважаючи на ці проблеми, обсяг інвестицій в український аграрний сектор з кожним роком зростає і досягне 2,5 млрд доларів США у 2021 році (рис. 3.1).

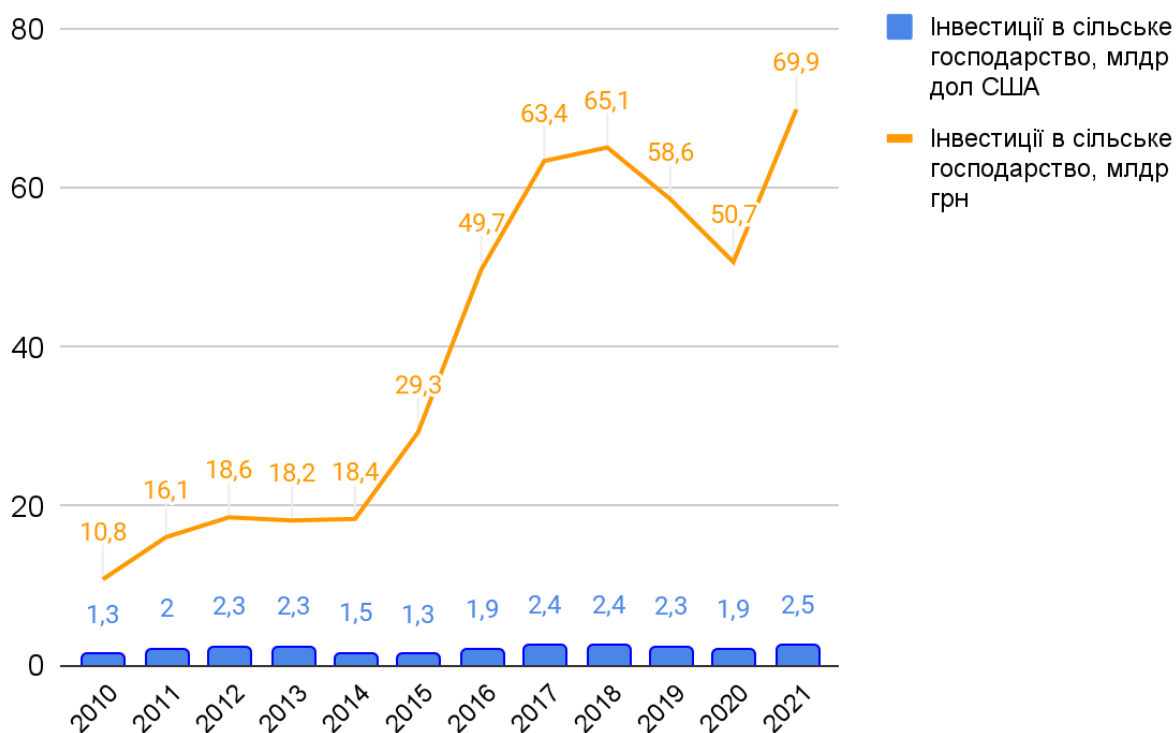

Рисунок 3.1. Обсяги інвестицій у сільське господарство в Україні

Джерело: сформовано автором на основі [18]

Сільське господарство, традиційно, є одним з найбільш перспективних секторів економіки України з позицій залучення іноземних інвестиційних потоків. Серед країн, які активно інвестують у аграрний сектор національної економіки, слід виділити: Кіпр, Нідерланди, Німеччину, Польщу, США, Великобританію. За останні роки активізувала свою інвестиційну активність в Україні Швейцарія, Люксембург та Австрія. Розмір прямих інвестицій у сільське господарство України у 2021 році склав 1127,8 млн дол США, що становило близько 15,4% у структурі видів економічної діяльності. Як показали дослідження, вітчизняне сільське господарство не є абсолютним лідером рейтингу іноземного інвестування у розрізі видів економічної діяльності країни: найбільша питома вага у структурі іноземних інвестиційних потоків приходить на промисловість – 55,2%. Проте, обсяги прямих іноземних інвестицій у агросферу значно перевищують відповідні обсяги за іншими галузями національної економіки: частка оптової та роздрібною торгівлі займає

8,9%, фінансової та страхової діяльності – 8,8%, операцій з нерухомим майном – 4,7%, транспорту та складського господарства – 2,3% [18].

За останні роки галузь сільського господарства України продемонструвала більшу стійкість та сталість до зовнішніх ризиків і загроз, ніж інші сектори національної економіки України. Зокрема, такі тенденції були характерні при світовій пандемії Covid, за яких попит на сільськогосподарську продукцію коливався в межах меншої амплітуди, ніж на продукцію промисловості, а темпи скорочення обсягів капітальних інвестицій були меншими, ніж у промисловості. В умовах військового конфлікту, об'єктивно, обсяги інвестиційних потоків визначаються трендом скорочення через значне зростання ризиків для донорів капіталу, які пов'язані із окупацією частини площі сільгоспугідь, пошкодження майна, руйнування логістичних ланцюгів постачання і реалізації сільськогосподарської продукції. Разом з тим, необхідність вирішення проблем забезпечення глобальної продовольчої безпеки та затягування військового конфлікту на території України, формує передумови для відновлення рівня інвестиційної привабливості аграрного сектору і сільських територій України. Потужний інвестиційний і аграрно-виробничий потенціал України є необхідним Європі та світовому товариству, у зв'язку з чим, його якісні і кількісні рейтингові показники протягом 2021-2023 років частково вирівнюються (рис. 3.2.).

Разом з тим, Європейська бізнес-асоціація за результатами опитування потенційних інвесторів визначає український інвестиційний клімат на 50% як несприятливий, що визначається, перш за все, веденням активних бойових дій на території країни [20].

За напрямками інвестування у структурі капітального інвестування сільського господарства у 2021 році максимальну питому вагу займало придбання та створення нових активів – 82,5%, придбання вживаних активів становила близько 8,1%, реконструкція та модернізація майна – 7,3%, капітальний ремонт техніки, обладнання, споруд – 2,1%. Структура джерел капітальних вкладень аграрного сектору протягом останніх років представлена,

в основному, власними коштами аграрних бізнес-суб'єктів, частка яких становила понад 90%, близько 8,7% становили банківські кредити, 0,18% та 0,13% відповідно – кошти державного та місцевих бюджетів [15].

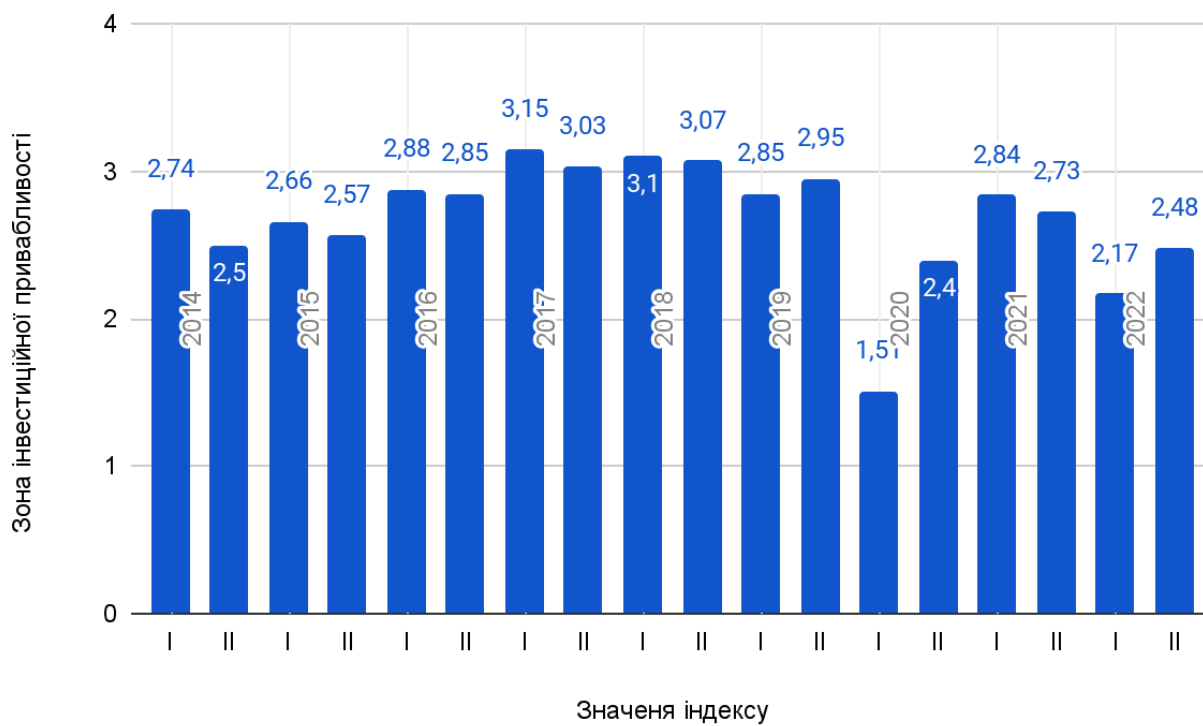

Рисунок 3.2. Динаміка індексу інвестиційної привабливості економіки України

Джерело: побудоване автором за даними [19].

Дослідження тренду співвідношення обсягів залучених інвестиційних потоків у аграрну сферу та результативності їх використання показують, що рівень ефективності іноземних інвестицій у сільському господарстві є вищим, ніж у середньому по економіці України у декілька разів. Незважаючи на традиційну проблему низької питомої ваги доданої вартості агросектору у сукупному національному валовому продукті (у 2021 р. ця частка становила 12,4% в порівнянні з 8,4% у 2010 р.), окупність зарубіжного інвестиційного капіталу становить 0,51 дол США. При цьому, рівень окупності інвестицій зростає більш інтенсивними темпами, ніж частка доданої вартості галузі, що ще раз підкреслює привабливість та потенціал сільського господарства України для іноземних донорів капіталу. Зростання питомої ваги агровиробництва у

структурі доданої вартості національної економіки також формує сприятливі передумови для стратегічного розвитку сільського господарства і сільських територій у призмі нарощування потенційних інвестиційних потоків та їх результативності (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка та результативності іноземних інвестицій і сільське господарство
України**

Показники	2017	2018	2019	2020	2021	2021 до 2017, %
Обсяг надходжень іноземних інвестицій, млн дол США	45179,2	44008,8	51386,5	49686,5	57006,5	126,2
Обсяг надходжень іноземних інвестицій у сільське господарство, млн дол США	935,8	982,6	768,1	932,1	1127,8	120,5
Частка надходжень іноземних інвестицій галузі, %	2,1	2,2	1,5	1,6	1,9	x
Частка капітальних інвестицій галузі, %	14,1	11,2	9,5	9,9	10,4	x
ВВП країни, млн дол США	112,2	130,8	153,8	155,6	200,1	178,5
ВВП сільського господарства, млн дол США	11,4	13,2	13,8	14,5	21,8	191,2

Частка ВВП сільського господарства, %	10,2	10,1	9,0	9,3	10,9	x
Валова додана вартість, млрд грн	2520,1	3017,9	3421,6	3626,7	4691,2	186,1
Додана вартість галузі, млрд грн	305,2	360,9	356,6	393,1	580,5	190,2
Окупність іноземних інвестицій приростом доданої вартості по економіці, дол США	0,05	0,06	0,07	0,07	0,08	160,0
Окупність іноземних інвестицій приростом доданої вартості у сільському господарстві, дол США	0,33	0,37	0,46	0,42	0,51	154,5

Джерело: розраховане автором за даними [18, 20]

Виявлені тенденції інвестиційного забезпечення діяльності суб'єктів аграрного сектору свідчать про необхідність диференціації складу суб'єктів аграрного сектору та джерел фінансування, а також про доцільність пошуку бізнес-моделі інвестування, яка б сприяла інклюзивному розвитку аграрного сектору та сільських територій.

Військовий конфлікт, що триває в Україні протягом останніх двох років, суттєво вплинув на інвестиційний рейтинг країни та її здатність залучати інвестиційні ресурси в сільське господарство. Геополітична криза доповнюється комбінованими факторами нестабільності та високого ризику в бізнес-середовищі, які сприяли зниженню інвестиційного потенціалу аграрного сектору країни. Водночас негативний вплив військового конфлікту підвищив

актуальність та потребу в інклюзивних інвестиціях, необхідних для відновлення природно-біологічного потенціалу, соціальної інфраструктури, забезпечення рівних можливостей розвитку для сільського населення та підвищення якості його життя. За оцінками вчених національного Інституту аграрної економіки, загальна потреба у інвестиціях на першому етапі відновлення аграрного сектору у післявоєнний період складе 72 млрд грн (близько 1,9 млрд дол США) [21].

Незважаючи на численні ризики та загрози, що вплинули на галузі національної економіки протягом останніх років, вітчизняне сільське господарство продемонструвало відносну стійкість та здатність активно долучатися до вирішення глобальних викликів, зокрема, у сфері забезпечення продовольчої безпеки [22]. Вплив військового конфлікту, що триває в Україні вже два роки, не залишив поза увагою інвестиційний клімат в національній економіці. Водночас, дослідження показують тенденцію до збільшення іноземних інвестицій в українське сільське господарство та вищий рівень ефективності використання іноземних інвестицій в аграрному секторі порівняно з іншими видами економічної діяльності [23]. Статутний капітал сільськогосподарських підприємств залишається основним джерелом внутрішніх інвестицій у сільське господарство на рівні 90%. Це свідчить про необхідність подальшого дослідження диференційованих моделей джерел інвестування, які мають стати основним засобом подолання існуючого розриву інклюзії та забезпечити фінансове підґрунтя для сталого розвитку аграрного сектору та сільських територій.

ВИСНОВКИ

Дослідження підтвердило, що розбіжності в ключових показниках інклюзивного розвитку між сільськими та міськими територіями в країні залишаються значними. Найсерйознішими проблемами є нерівність у формуванні та розподілі доходів в аграрному секторі, обмеженість можливостей доступу сільських жителів до матеріальних і нематеріальних благ, існування соціальної несправедливості та, як наслідок, складна соціально-економічна ситуація в сільській місцевості. Одним із шляхів подолання негативних тенденцій є формування комплексної моделі розвитку агробізнесу, засоби реалізації якої визначаються зовнішнім та внутрішнім характером дії.

Вирішення таких стратегічно важливих для української економіки питань, як підвищення добробуту та якості життя населення, нерозривно пов'язане з підвищенням ефективності та комплексності розвитку аграрного сектору та сільських територій. Інклюзивний розвиток сільського господарства є одним із шляхів досягнення цілей і завдань сталого розвитку національної економіки та основою для подальшого економічного відновлення. Перехід до інклюзивної моделі розвитку агробізнесу може створити стратегічні переваги для всіх учасників агропродовольчого ланцюга створення вартості (фермерських господарств, індивідуальних домогосподарств, агробізнесу та технологічно пов'язаних з ним галузей, сільських громад, споживачів та суспільства в цілому). Світовий досвід включає практику організації інклюзивного агробізнесу на користь вітчизняного сільського господарства. Найбільш поширеними формами організації інклюзивних моделей агробізнесу є контрактне фермерство, соціальне фермерство, мікрофранчайзинг, сільськогосподарські кооперативи/організації, державно-приватне партнерство та лізингові договірні відносини. Економічним підґрунтям для фактичного формування та розвитку інклюзивних моделей агробізнесу було визначено фінансову інклюзію. Фінансова інклюзія характеризується наявністю чотирьох архітектурних вимірів: 1) близькість, доступність фінансових ресурсів та цифрової інфраструктури; 2) підвищення ефективності використання

фінансових ресурсів; 3) інклюзивна регуляторна аграрна та фінансова політика; 4) розвиток інклюзивного соціально відповідального інвестиційного потенціалу сільського господарства. Ефективна фінансова інклюзія в аграрному секторі вимагає чіткої системи місцевого управління з боку держави та поєднання державного і приватного капіталу.

Дослідження показали, що інвестиції є ключовим елементом у досягненні мети інклюзивного розвитку аграрного сектору та сільських територій. Інвестиції формують стратегічну можливість вирішення проблем сталого сільськогосподарського виробництва та підвищення якості життя сільського населення. Оцінка інвестиційної підтримки сектору свідчить, що протягом останніх років надходження інвестицій в українське сільське господарство має позитивну динаміку зростання, сягнувши на кінець 2021 року близько 70 млрд грн (2,5 млрд дол. США). Незважаючи на численні ризики та загрози, які вплинули на сектори національної економіки протягом останніх років, вітчизняне сільське господарство продемонструвало відносну стійкість та здатність брати активну участь у вирішенні глобальних викликів, таких як забезпечення глобальної продовольчої безпеки. Вплив військового конфлікту, що триває в Україні вже два роки, не залишив поза увагою інвестиційний клімат в національній економіці. Водночас, дослідження показують тенденцію до збільшення обсягів іноземних інвестицій в українське сільське господарство та вищий рівень ефективності використання іноземних інвестицій в аграрному секторі порівняно з іншими видами економічної діяльності. Основним джерелом внутрішніх інвестицій у сільське господарство залишається власний капітал сільськогосподарських підприємств, на який припадає 90%. Це свідчить про необхідність подальшого дослідження диференційованих моделей джерел інвестицій, які мають стати основним засобом подолання існуючого інклюзивного розриву та забезпечити фінансове підґрунтя для сталого розвитку аграрного сектору та сільських територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Сільське господарство України. 2021: стат зб. / Держ. служба статистики України. Київ, 2021. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_sg_Ukr_2021.pdf (дата звернення: 12.09.2022).
2. Майовець Є.Й., Майовець Я.М. Інклюзивна інституційна модель інноваційного розвитку аграрної економіки. Вісник ЧНУ ім. Б. Хмельницького. Серія «Економічні науки». 2020. № 4. С. 114–120.
3. Шпикуляк О.Г., Ігнатенко М.М., Швець А.А. Концептуальні оцінки реалізації засад інклюзивного розвитку сільських територій за участі агрохолдингових інтегрованих формувань. Економіка АПК. 2021. № 3. С. 97–107.
4. Павлов О.І., Дідух С.М., Кушнір О.І. Світоглядні засади інклюзивного розвитку агропродовольчих холдингів. Інфраструктура ринку. 2020. № 50. С. 161–168.
5. Inclusive Growth: Measurement and Determinants. Washington DC: IMF, 2013. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=40613.0> (дата звернення: 02.03.2024)
6. Зінчук Т.О. Стратегія інклюзивного сільського розвитку на базі громад: проекти, реалії та європейські перспективи для України: монографія. Київ : ЦУЛ, 2019. 55 с.
7. Бородіна О.М., Прокопа І.В. Майбутнє сільського сектору України – від екстрактивного використання до інклюзивного розвитку. Економіка України. 2018. № 11–12. С. 104–110.
8. Kessler K.A. Inclusive Development Index. URL: <https://www.shareweb.ch/site/Poverty-Wellbeing/equality-equity-inclusion/Pages/Inclusive-Development-Index.aspx> (дата звернення: 01.03.2024).
9. Степаненко С. В. Інклюзивність розвитку аграрного сектору і сільських територій: сучасний стан та інструменти забезпечення / С. В. Степаненко //

- Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. – 2022. – № 13. – С. 135-142.
10. Inclusive Business Models. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, 2017. URL: <https://www.fao.org/3/i7968e/i7968e.pdf> (дата звернення: 28.02.2024).
11. Степаненко С. В. Форми та переваги інклюзивних моделей розвитку агробізнесу / С. В. Степаненко // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. – 2023. – Т. 34 (73), № 2. – С. 19–24.
12. Kushnir O. Formation of an inclusive model of development of business structures of agribusiness: theory, methodology, practice. Economics, Finance and Management. 2022. № 3. P. 27–36. DOI: <https://doi.org/10.36690/2674-5208-2022-3-27>
13. Rosenstock T.S., Lubberink R., Gondwe S., Manyise T., Dentoni D. Inclusive and Adaptive Business Models for Climate-Smart Value Creation. Current Opinion Environmental Sustainability. 2020. № 42. P. 76–81.
14. Інклюзивний сільський розвиток в Україні : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів НАН України». Київ, 2020. 257 с.
15. Маргасова В., Вдовенко Н. Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного сектору з урахуванням структурних змін для груп суспільних інтересів. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2022. № 4(32). С. 109–119.
16. Сільське господарство України 2021. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_sg_Ukr_2021.pdf (дата звернення: 10.03.2024).
17. Malik M.Yo., Kravchenko S.A., Malik L.M. Financial and credit support for the functioning of agricultural business entities : Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Вдосконалення фінансово-кредитного механізму забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору

економіки, сільських територій та країн V-4». Збірник тез міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Дубляни, 2 червня 2022 р.). Частина II. Дубляни : ЛНУП, 2022. С. 18–22.

18. Статистика зовнішнього сектору. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external> (дата звернення: 10.03.2024)
19. Міністерство фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/> (дата звернення: 07.03.2024).
20. Індекс інвестиційної привабливості України відновився до «ковідного» значення. URL: <https://news.dtki.ua/society/economics/80548-indeks-investiciinoi-privablivosti-ukrayini-vidnovivsia-do-kovidnogo-znacennia> (дата звернення: 27.03.2024).
21. НААН: Потреба сільського господарства в інвестиціях – принаймні 75 млрд грн на рік. URL: <http://naas.gov.ua/newsall/newsnaan/4645/> (дата звернення: 28.02.2024).
22. Мацибора Т.В. Інвестиційний потенціал аграрного сектору України: формування та розвиток. Економіка АПК. 2020. № 6. С. 49–53.
23. Томілін О.О., Ведмідь М.О. Особливості інвестиційного забезпечення аграрного сектору економіки. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 45. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1930> (дата звернення: 10.03.2024).